

İLKOKUL VE ORTAOKUL DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ KİTAPLARI GÖRSELLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN İNCELENMESİ

Mualla YILDIZ*

Öz

Bu alışma İlkokul ve Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarındaki görsellerin toplumdaki cinsiyet kalıpların etkisinde olmasının bir problem olarak görülmesi nedeniyle, görsellerin iyileştirilmesi ihtiyacına dikkat çekmek için hazırlanmıştır. Kitaplar dönemlere ayrılarak, içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Kitaplardaki görsellerde vakit namazı kılmak ve dua etmek dışında kadınlar yer almadığı, kadınların genellikle evde, erkeklerin ise ev dışında gösterildiğı, meslek kolları ile ilgili görsellerin toplumdaki cinsel kimliklere yönelik geleneksel yargıları desteklediğı saptanmıştır. Görsellerdeki kadın imgesinin, kitabın hazırlandığı dönemdeki Milli Eğitim Bakanlığı'nın politikalarına, yazara ve görselleri hazırlayanın çocuk ya da yetişkin oluşuna göre ve farklılaştığı belirlenmiştir. Sonuçlar alanyazındaki çalışmalarla ilişkili olarak tartışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Ders kitabı, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi, İçerik analizi.

Abstract

Analysis Visual Components of Elementary and Middle School Religious Culture and Moral Knowledge Textbooks in Terms of Gender

Beginning with the view that the visual components of elementary and middle school Religious Culture and Moral Knowledge textbooks contributed to negative gender stereotypes in Turkey, this study was carried out in an effort to highlight the need to improve the visual components of these textbooks. The textbooks were divided according to time period and were examined using the method of content analysis. It was found that these textbooks contained no pictures of female worship other than those pictures depicting women's performance of the salah prayers and the du'a

* Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı, muaallayildiz@gmail.com

144 • İLKOKUL VE ORTAOKUL DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ KİTAPLARININ TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN İNCELENMESİ

supplication. This study also found that women were generally pictured in the home, whereas men were generally pictured outside of the home. An additional finding was that the visual components of these textbooks relating to vocational activity reinforced traditional gender stereotypes. The image of women contained in the visual components of the textbooks was found to vary according to a number of factors, including the policies of the Ministry of National Education in the period in which the book was published, the author, and age of the person composing the picture. Finally, the findings of this study were discussed in relation to pertinent literature in the field.

Keywords: Textbook, the Religious Culture and Moral Knowledge Class, Content

GİRİŞ

Çocuklar için hazırlanan kitapları yalnız içerik açısından değil; kapak, cilt, dizgi, baskı, kâğıt gibi farklı nitelikleri ile bir bütün olarak alınsa da çocukların ilgisini kitaba yönelten en önemli etken olarak kitabın resimleri gösterilmektedir (Oğuzkan, 1997: 325). Bu resimler, çocukları ilgisini kitaba yönlendirdiği gibi (Sever, 2003: 191-192), çocukların duygu düşünce ve davranışlarını da şekillendirebilmektedir (Erdal, 2006: 409-410).

Çocuklar için hazırlanan kitaplardaki resimler sözlü metnin anlamını tamamlarken, sözcüklerle anlatılanların çocuğun zihninde canlanmasına katkı sağlar, metne zenginlik ve yorum katarlar (Sever, 2006: 46-47). Kitap okuyan bir çocuk, hem yazarın mesajını takip etmekte hem de kitabı resimleyen sanatçının resimleri sayesinde çok uyarınlı bir etkileşim ortamına girmektedir (Sever, 2003: 159). Çünkü çocuklar genellikle somut kavramlarla düşünse-ler de zengin bir hayal gücüne sahiptirler. Kitaplar, çocuğun somut düşünme biçiminden soyut kavramlara doğru gelişmesine, gerçeklerle hayal dünyası arasında geçiş sağlamasını sağlayan en önemli etkenlerden biridir (Oğuzkan, 1997: 323). Yine kitaplar, çocuklara bilgi sağlamasının yanında toplumsal değerleri aktarması, yaşamı ve çocukların kendisi ve başkaları hakkında bakış açısı sağladığı çevresini keşfetmesi konusunda yönlendiriyor olması nedeniyle (Arslan, 2010; Tsao, 2008) oldukça önemlidir.

Cinsiyet rolleri, sosyal yaşamlarında çocukların öğrendikleri en önemli konulardan biridir. Toplumsal cinsiyet rollerinin aktarılmasında sadece aile içi ilişkiler değil, TV seyretme alışkanlıklarından, alınan eğitime kadar çok yönlü sosyal aktarım öne çıkmaktadır. (Miller, 2008: 270-271; Misra, 2013; Stericker ve Kurdek, 1982). Diğer taraftan sosyal çevrenin yanında kitaplar, çocuklara yaşamla ilgili amaçları, sosyal rolleri ve cinsiyetlerine uygun dav-

ranışlar konusunda yönlendirmekte (Oskamp, Kaufman, Atchison, Wolterbeek, 1996), cinsiyet rollerini konusunda nöroimajlar oluşturmaktadır (Crabb ve Marciano, 2011).

Cinsiyet kavramı hakkındaki kültürel ve toplumsal farklılıkları ifade etmek için kullanılan toplumsal cinsiyet (gender) (Giddens, 2008: 505) kavramının, ders kitaplarında nasıl yansıtıldığı ile ilgili yapılan çalışmaların sayısı hızla artmaktadır. Ergenlik öncesi dönemde çocukların cinsiyet kavramını öğreniyor ve kategorize ediyor ve benimsiyor olması nedeniyle, ders kitaplarında toplumsal cinsiyetin nasıl yansıtıldığı hakkındaki çalışmalarda ilkökul ve ortaokul kitapları daha sık tercih edilmektedir (Bkz. Helvacıoğlu, 1994; Esen ve Bağlı, 2002; Çubukçu ve Sivaslıgil, 2007; Asan, 2006; Güneş, 2008).

İLKOKUL VE ORTAOKUL DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ KİTAPLARININ GELİŞİM SÜRECİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte çocukların din eğitimi ve öğretimi için yeni bir dönem başlamıştır. Bu çalışmada Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi için yazılan kitapların geçirdiği süreç, din eğitimi uzmanlarının bu konudaki görüşleri ve alanyazın göz önüne alınarak dört döneme ayrılmıştır.

Birinci dönem (1924- 1980): 1924 ilkökul programında eski programda bağımsız birer ders olarak okutulan Kur'an-ı Kerim ve Malumat-ı Diniye dersleri Kur'an-ı Kerim ve Din Dersleri olarak birleştirilmiş 2.,3.,4. ve 5. sınıflarda haftada ikişer saat olarak okutulmasına karar verilmiştir (Doğan, 613). 1930'da seçmeli hale ders getirilmiştir. 1931-1932 yılında Din Dersi ilkokulların programından tamamen çıkarılmıştır. 15 Şubat 1949'dan itibaren ilkokullarda seçmeli ders olarak Din Dersleri konulmuş; 1956'da resmi ortaokullarda ve bunlara denk diğer ortaokulların 1. ve 2. sınıflarında Din Dersleri'nin okutulmasına karar verilmiştir (Doğan, 2003: 610-618).

Din Dersleri-I- ilkökul 4. Sınıf için uygun görülmüş ve ilk olarak 1949'da basılmıştır (Bkz. Diyanet İşleri Reisliği, 1949). Din Dersleri II'de ise ilkökul 5. Sınıf için uygun görülmüş ve basılmıştır (Diyanet İşleri Reisliği, 1974). Her iki kitapta da hiçbir görsel yer almamaktadır (Bkz. Diyanet İşleri Reisliği, 1949; Diyanet İşleri Reisliği, 1974). Ortaokullar için yardımcı ders kitabı olarak kabul edilen Din Bilgisi II'de farklı olarak resim ve çizimlere yer verilmiştir (Bkz. Eraydın ve Kandemir, 1978; Ülkü, 1968). Eraydın ve Kandemir (1978) tarafından yazılan Din Bilgisi II'de atın üzerinde bir Selçuklu askeri

146 • İLKOKUL VE ORTAOKUL DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ KİTAPLARININ TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN İNCELENMESİ

çizimi ve çeşitli cami ve tarihi eserlerin resimleri yer alırken; Ülkü (1968) tarafından yazılan da Kâbe'deki hacıların bir fotoğrafı yer almaktadır.

İkinci dönem (1980- 2000): 1980 sonrası isteğe bağlı Din Bilgisi ve zorunlu Ahlak Bilgisi dersleri iki ayrı dersten Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi adı altında tek derse doğru bir gidiş yaşanmıştır (Bilgin, 2003). Yoğun tartışmalar sonunda 1982 Anayasasının 24. maddesi ile din eğitiminin devlet tarafından verilmesi kabul edilmiştir (Yürük, 2011: 244).

MEB tarafında 1982'de yayınlanan Temel Eğitim Programı'nda Türkçe ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi programı bir kitap halinde çıkarılmıştır. Kitapta Türkçe dersinin genel ve özel amaçlarına yöntemine okuma parçalarının ve görsellerin nasıl olması gerektiğine ayrıntılı olarak değinilirken, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin sadece genel amacı, öğretiminin ilkeleri ve ders programına yer verilmiştir (MEB, 1982). Bu dönemde ilkokul 4. ve 5. sınıflar ve ortaokul 6.,7. ve 8. sınıflar için Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitapları yazılmıştır. İlk dönemde yazılan kitaplardan daha fazla sayıda ve kısmen renkli resimler içeren kitaplar (Bkz. Yavuz ve Günay, 1982; Şener ve Karmış, 1982; Bilgin, 1982; Fığlalı, 1982; Tunç, 1982) ders kitabı olarak kullanılmıştır.

Üçüncü dönem (2000- 2006): 1982 anayasası ile zorunlu olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin farklı dinlerden çocuklara uygunluğu ve seküler altyapısı tartışılmaya ve pek çok kişi tarafından sorun olarak görülmeye devam etmiştir. 2000 yılında ise Milli Eğitim Bakanlığı bu dersin yapısını geliştirerek bu tartışmaları sonlandırmaya çalışmıştır (Selçuk ve Valk, 2012: 443). Zorunlu sekiz yıllık ilköğretim programı uygulamasının başlamasıyla (Resmi Gazete, 1997), eğitim sisteminde bir yeniden yapılanmaya gidilmiştir. "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" ders programları yeniden geliştirilmiş olan ve 2000-2001 öğretim yılından itibaren uygulamaya konulmuştur (Tosun, 2003:755). "Öğrenen okullar projesi" kapsamında "*okulun bilgi üretim merkezi ve sınıfın, bilginin üretildiği demokratik bir ortama dönüştürülmesi*" amacından hareketle 100 bin öğrencinin desteği ile yazılan metinler ve hazırlanan görseller, bir komisyon tarafından düzenlenerek kitap olarak yayınlanmıştır (Bkz. Komisyon, 2003a; MEB, 2001a; Levent, 2013).

Dördüncü dönem (2007-2012): 2004 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından başlatılan program geliştirme çalışmalarında yapılandırmacı yaklaşım temel alınmış, ilköğretim programına köklü değişiklikler getiren bu yaklaşım (Arslan, 2007) ile hazırlanan İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi

programı 2007-2008 eğitim öğretim yılında uygulamaya konulmuştur (Zengin, 2011). Bu yaklaşım ile öğrencilerin sıkılmadan daha kalıcı bir şekilde öğrenmesine katkı sağlayacağı düşünülmüş, alternatif ölçme ve değerlendirme yöntem ve tekniklerini sunan program, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitapları için oldukça önemli bulunmuştur (Zengin, 2010; Karataş ve Tabak, 2010; Kızılabdullah, 2008).

1-5 Kasım 2010 tarihinde yapılan 18. Milli Eğitim Şurası'nda "Değerler eğitimi konusunda önemli işlev gören Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin çoğulcu bir anlayışla tüm öğretim kurumlarında daha etkin olarak okutulması" ve "isteyen anne ve babaların çocuklarının ahlaki ve manevi değerlerini geliştirmelerine yardımcı olmak amacıyla seçmeli din eğitimi verilebilmesi için düzenlemeler yapılmalıdır" ibaresi yer almıştır (MEB, 2010). 2012 yılında ise, ortaokul ve liselerde, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberimizin Hayatı'nın, isteğe bağlı seçmeli ders olarak okutulmasına karar verilmiştir (Resmi Gazete, 2012). Bu durumda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde değerler eğitime ağırlık verilmiş, ilkokul ve ortaokullar ayrılmıştır (Resmi Gazete, 2012). Değer merkezli Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitaplarını hazırlama çalışmaları halen devam etmektedir.

İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Türkiye'de ders kitaplarının seçiminden sorumlu olan ve ders kitaplarının ilke ve kazanımlarını belirleyen Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayınları (Erdal, 2006: 409-410) kitapların yazıldığı dönemdeki yayın politikaları ve eğitim hedefleri ile yakından ilişkili bulunmaktadır (Erdem, 2005). Bu nedenle kitaplar incelenirken sıklıkla yazıldığı dönemle ve o dönemdeki duyarlılıklarla ilişkili olarak ele alınmaktadır (Bkz. Helvacıoğlu, 1994; Esen ve Bağlı, 2002).

1928'den 1994'e ders kitaplarındaki cinsiyetçilik incelendiğinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında kadına özgür birer vatandaş olma bilincinin verilmesine çalışılan kitaplardan oldukça uzaklaşmış olması eleştirilere konu olmuştur. Örneğin; 1945 öncesi ders kitaplarında kadın ülkenin kuruluşuna katkıda bulunurken, 1945-50 arasında mutfak önlükleriyle ve küçük kızı anesine yardım ederken, 1950'den sonra ise tamamen evin içerisinde resmedildiği saptanmıştır (Helvacıoğlu, 1994).

2005-2007 yılları arasında okutulan ders kitaplarının görselleri incelendiği çalışmada, erkek çocuklarına kitaplarda daha çok yer verildiğini ve onların daha çok dışarıda ve yalnız gösterildiği saptamıştır. Ayrıca kitaplarda erkek

148 • İLKOKUL VE ORTAOKUL DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ KİTAPLARININ TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN İNCELENMESİ

çocuklarına “baba” motifi yoluyla ekonomik özgürlüğe ve güce sahip olma sorumluluğu yüklenirken, kadınlara “anne” olma sorumluluğu ve ev işleri görev olarak yüklenmiş ve bebekler anne kucağında ve evin reisi baba olarak gösterilmiştir. Kadınlara evcil roller verilerek, bu role uygun ev hanımlığı, öğretmenlik, hemşirelik gibi mesleklerde resmedilirken, erkekler tamircilik yöneticilik gibi güç ve otorite ile özdeşleşen roller verildiği belirlenmiştir (Yorgancı, 2008).

2005-2006 Eğitim-öğretim ilköğretim okullarında 1-5. sınıflarda okutulan ders kitapları cinsiyetçilik açısından resim ve metinleriyle incelendiğinde cinsiyetçilikle mücadele açısından önceki yıllardaki ders kitaplarından daha iyi durumda olduğu, fakat cinsiyetçilikten tam olarak arınmadığı belirlenmiştir (Asan, 2006). Özellikle uzmanlık gerektiren işler, sanat ve politika da öne çıkanlar, erkek olarak resmedilirken; öğretmen ve sağlık görevlileri kadın olarak resmedilmiştir (Aykaç, 2012). Sadece Çubukçu ve Sivaslıgil’in (2007) 2006-2007 eğitim ve öğretim döneminden itibaren kullanılacak olan İngilizce kitapları ile ilgili çalışmasında toplumsal cinsiyet açısından bir eşitsizlik tespit edilmemiştir

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları toplumsal cinsiyet açısından incelenmemiş olmakla beraber, İlkokul 4. ve 5. sınıf, Trafik Güvenliği, Sosyal Bilgiler ve Türkçe ders kitapları ile karşılaştırıldığı bir çalışma yapılmıştır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitabı diğer ders kitaplarından içerik açısından oldukça tutarlı ve daha iyi bulunurken, metin ana fikir-görsel öge açısından tutarsız ve zayıf bulunmuştur (Bulut, 2008).

Araştırmanın Problemi

- 1- 1980-2012 yılları arasındaki İlk ve Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında toplumsal cinsiyet rolleri ile ilişkili cinsiyet ayrımcılığı ifade eden görseller yer almış mıdır?
- 2- 1980-2012 yılları arasındaki İlk ve Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarındaki görsellerin cinsiyet konusundaki yaklaşımı kitapların basıldığı dönem ile ilişkili midir?

Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmanın konusu İlk ve Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının toplumsal cinsiyetle ilişkili olarak çocuklara görsel yollarla iletti-

ği mesajlar ve mesajların Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin yıllar içinde geçirdiği aşamalarla ilişkisidir.

Ders kitaplarındaki cinsiyetçilik pek çok araştırmacı tarafından ele alınmıştır. Bu konuda yapılmış yüksek lisans ve doktora çalışmaları da bulunmaktadır. Fakat Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarını toplumsal cinsiyet açısından inceleyen bir araştırma belirlenmemiştir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarını hakkında yapılan araştırmalar da görsellerle ilgili olarak konuların görsellerle ve tablolarla desteklenip desteklenmediği (Diler, 2001), metin içeriği ve konu başlığının görselle uyumu (Bulut, 2008) ele alınmıştır.

1980-2012 arasındaki 15 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitabının görsellerinin dönemlere ayrılarak toplumsal cinsiyet açısından incelenmiş olması nedeniyle bu çalışmanın, yazılacak yeni ders kitaplarına katkı sağlaması beklenmektedir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarındaki cinsiyetçi yaklaşıma dikkat çekerek gelecek yıllarda yazılacak kitaplarında daha olumlu özelliklerin taşınmasına katkı sağlamaktır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları incelenirken ibadet eden, bir mesleği olan, tarihteki önemli bir olayla ilgisi olan, farklı mekânlarda ve sosyal durumlarda gösterilen karakterlerin cinsiyete ve kitabın yazıldığı döneme göre nasıl farklılaştığı incelenmiştir.

Sayıtlar

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları, toplumsal cinsiyet kalıpları ile ilişkili görsel öğeler içermektedir.

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarındaki görsel öğelerin MEB politikaları ile ilişkisi vardır.

Sınırlılıkları

Çalışma 1980-2012 yılları arasındaki MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın onayıyla okutulmasına karar verilen 15 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi kitabının görselleri ile sınırlıdır.

150 • İLKOKUL VE ORTAOKUL DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ KİTAPLARININ TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yöntem

Bu çalışmada verilerin toplanması, analizi ve görsel içeriğin incelenmesi sürecinde içerik analizine dayalı olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, genellikle yazılı mesajlara uygulanırsa da prensip olarak tüm mesajlara uygulanabilir (Bilgin, 2006). Metnin içerik analizinde kitaplardaki görsellerin cinsiyet rolleri ile ilgili verdiği açık ve gizli mesajlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Analizin daha iyi anlaşılması için kitaplarda kullanılan görseller dönemlere ayrılmıştır.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, betimsel tarama modelinde hazırlanmıştır. Araştırmaya veri sağlaması için seçilen kitapların yazıldığı dönemi en iyi temsil eden ve en yaygın olarak kullanılanlar olmasına dikkat edilmiş ve bu konuda din eğitimi uzmanlarından destek alınmıştır.

Çalışma Materyali

1980-2012 yılları arasındaki İlk ve Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi kitabı olarak kullanılan 15 kitabın toplumsal cinsiyetle ilişkili 261 görseli çalışma materyalini oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması

15 kitapta yer alan ve toplumsal cinsiyetle ilişkili mesaj verdiği kabul edilen 261 görsel ögenin verdiği mesaj incelenmiş, ilk olarak veri parçalarının etiketlenmesi olan (Punch, 2011: 201) açık kodlama yapılmıştır. İkinci olarak görsellerdeki mesajlar belirli ölçütlere göre eksen kodlara ayrılmıştır. Eksen kodlama verilerin açık kodlanması ile ortaya çıkan ana kategorilerin birbirleriyle ilişkilendirildiği ikinci aşamayı oluşturmuştur (Punch, 2011: 201). Eksen kodlama sırasında kodlamalardan her birinin “homojen, ayırt edici, objektif olması bütünsellik taşıması, amaca uygun ve anlamlı olmasına” dikkat edilmiştir (Bilgin, 2006: 19). Bu işlem sırasında daha önce Yorgancı (2008) ve Helvacıoğlu (1994) tarafından oluşturulan kodlamalardan yararlanılmış, ayrıca araştırmacı tarafından yeni kodlamalar oluşturulmuştur. Üçüncü olarak gelişmekte olan çözümlemeyi bütünleştirecek ve bir araya getirecek olan seçici kod (Punch, 2011: 205) belirlenmiştir.

İçerik analizinde “cinsiyet rolleri ile ilgili mesaj veren görseller” seçici kod, “ibadet eden kişiler”, “meslek sahibi kişiler”, tarihteki önemli kişiler”,

“ev içerisinde bulunanlar”, “ev dışında bulunan kişiler”, “yardıma muhtaç kişiler” ise eksen kod olarak belirlenmiştir.

İbadet eden kişiler eksen kodunda; Kur’an okuyanlar, dua edenler, abdest alan /teyemmüm yapan, camide topluca namaz kılanlar, vakit namazı kılanlar açık kodları yer almıştır. Meslek sahibi kişiler eksen kodunda; çoban, yardım görevlisi, bilim insanı, öğretmen, din görevlisi, sanatçı, hattat, zanaatkâr, devlet adamı/yönetici, aşçı, işçi, yarışçı, çiftçi, sağlık görevlisi, esnaf, asker açık kodları yer almıştır. Tarihteki önemli kişiler eksen kodunda; kurtuluş savaşında bulunanlar, manevi liderler, milli kahramanlar açık kodları yer almıştır. Ev dışında bulunanlar eksen kodunda; fikir alışverişinde bulunanlar, düşünenler, çalışanlar, ev dışında yalnız olanlar, çocuğu ile vakit geçirenler, gıda satın alanlar açık kodları yer almıştır. Ev içerisinde bulunanlar eksen kodunda; yemek yapanlar, muhtaçların bakımını yapanlar, kişisel temizliğini yapanlar, ev temizleyenler, evde çocuğuyla başbaşa olan yetişkinler, yemek çay servisi yapanlar, bir başkasına ders çalıştıranlar, ders çalışan/kitap okuyanlar açık kodları yer almıştır. Yardıma muhtaç kişiler eksen kodunda; engelliler, hastalar, fakirler, yaşlılar açık kodları yer almıştır.

“İbadet eden kişiler” eksen koduna sadece İslam dinine ait ibadetlere katılım kodlanmıştır. Havra ve Sinagoglardaki ibadet edenler, İsa ve Meryem ikonları Ganj nehrinde yıkanan kişilerin görselleri, kişilerin tam olarak belirgin olmadığı karanlık resimler ve çok kalabalık toplulukların katıldığı, Hac ibadeti ile ilgili görseller kapsamın dışında tutulmuştur. “Tarihteki önemli kişiler” eksen kodunun altında kurtuluş savaşında asker savaşı ve sivil olarak cephedekilere mühimmat sağlamada, yaralıların bakımında destek sağlayanlar “kurtuluş savaşında bulunanlar” açık kodunda yer almıştır. Din ile ilgili yeni bir anlayış ortaya koyan ve halkın üzerinde manevi etkisi olanlar “manevi liderler” açık koduna, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda önemli etkisi olan, kalabalık kitleleri etkileyenler “milli kahramanlar” açık kodunda bulunmaktadır.

“Yardıma muhtaç kişiler” eksen kodunun altında günlük yaşamda bir başkasından destek alırken gösterilen engelliler “engelliler” açık koduna yerleştirilmiştir. Fakat engelli olup yalnız bir şekilde resmedilenler kodlanmıştır. “Fakirler” açık koduna ise yardım malzemesi kabul ederken gösterilenler ve kötü yaşam koşulları altında bulunduğu resimden açıkça anlaşılıp metinde fakirliğe vurgu yapılanlar kodlanmıştır. “Yaşlılar” açık koduna ise

152 • İLKOKUL VE ORTAOKUL DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ KİTAPLARININ TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN İNCELENMESİ

bir başkasının eşyalarını taşımasına veya yürütmesine yardım ettiği olgun yaş-taki kimseler alınmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada çalışma materyali olan görsel öğeler dört farklı zamanda kodlar tekrarlanmış, uzlaşma katsayılarında faydalanarak güvenilirlik yüzdesi 0.80 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen 0.80 değeri kategorilerin güvenilir olduğuna bir kanıt olarak değerlendirilmiştir. İçerik analizi yoluyla elde edilen sonuçların güvenilirlik ölçütünün sonuçların yinelenmesi kullanılmaktadır. Bir kodlayıcı tarafından bir analiz birimi değişik zamanlarda kodlandığında (Intracoder- reliability) ve birçok kodlayıcı tarafından bir analiz birimi kodlandığında sürekli aynı sonucu veriyorsa, içerik analizi güvenilir kabul edilmektedir (Gökçe, 2006: 111). Elde edilen kodlar MAXQDA 11.0 paket programı ile analiz edilerek çapraz tablolar halinde verilmiştir.

Bulgular

Tablo1: Araştırmada Kullanılan Görsellerin Dönemlere Göre Dağılımı

Görseller	2. Dönem		3. Dönem		4. Dönem		TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%	N	%
TOPLAM	29	11,1	113	43,3	119	45,6	261	100

Araştırmada veri sağlaması için kullanılan 261 görselden %11,1'i 2. döneme, %43,3'ü ikinci döneme, %45,6 sı 4. döneme aittir.

Tablo2: İbadet Eden Kişilerin Cinsiyet ve Döneme Göre Dağılımı

İbadet Eden Kişiler	Erkek			Kadın			TOPLAM
	2. Dönem	3. Dönem	4. Dönem	2. Dönem	3. Dönem	4. Dönem	
Kur'an Okuyanlar	1		4				5
Dua Edenler	2	3	8		1	4	18
Abdest Alan / Teyemmüm Yapan	1		3				4
Camide Topluca Namaz Kılanlar	1	3	10				14
Vakit Namazı Kılanlar	3	1	5	2	1	2	14
TOPLAM	8	7	30	2	2	6	55

İbadet eden kişiler ile ilgili incelenen 55 görselin 45'i erkeklere 10'u kadınlara aittir.

Bu görsellerde kadınların sadece vakit namazı kılarken (5) ve dua ederken (5); erkeler ise camide topluca ibadet ederken (14), dua ederken (13), vakit namazı kılarken (9), Kur'an okurken (5), abdest alırken/teyemmüm yaparken (3) gösterilmiştir. İbadet ederken 2. dönemde 8 erkeğe karşılık 2 kadın, 3. dönemde 7 erkeğe karşılık 2 kadın, 4. dönemde 30 erkeğe karşılık 6 kadın gösterilmiştir. Dördüncü dönemde dua eden kadın resimlerinin çoğu ve 3. ve 4. dönemde vakit namazı kılanların tamamı ise küçük yaştaki çocuklardır. 2. dönemde namaz kılan kadın ve erkek çizimleri yan yana gösterilmiş, fakat namazda selam vermek gibi kadın ve erkeğin benzer şekilde yaptığı hareketlerde sadece erkek gösterilmiştir.

Tablo3: Meslek Sahibi Kişilerin Cinsiyet ve Döneme Göre Dağılımı

Meslek Sahibi Kişiler	Erkek			Kadın			TOPLAM
	2. Dönem	3. Dönem	4. Dönem	2. Dönem	3. Dönem	4. Dönem	
Çoban Yardımcı		2					2
Görevlisi			3			1	4
Bilim İnsanı		1	6		1		8
Öğretmen		2	1		4		7
Din Görevlisi		3	6				9
Sanatçı		1	1				2
Hattat			1				1
Zanaatkâr		1					1
Devlet Adamı/ Yönetici	3	6	4				13
Aşçı		1	1				2
İşçi			2				2
Yarıışçı			1				1
Çiftçi	1	2	1	2			6
Sağlık Görevlisi					3	1	4
Esnaf		9	8				17
Asker	2	2	5				9
TOPLAM	6	30	40	2	8	2	88

Meslek ayrışması ile ilgili toplam 15 kitaptan 88 öge tespit edilmiştir. Bunlardan kadınları bir mesleği yerine getirirken gösteren 12 resim vardır. Bu

**154 • İLKOKUL VE ORTAOKUL DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ
KİTAPLARININ TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN İNCELENMESİ**

resimlerden 2'si 2. döneme, 8'i 3 döneme, 2'si 4. döneme aittir. 2. dönemdeki kadınların 2'si çiftçi, 3. dönemdeki 8 kadından 1'i bilim insanı, 4'ü öğretmen, 3'ü sağlık görevlisidir. 4. dönemdeki 1'i Kızılay'ın yardım görevlisi, 1'i sağlık görevlisidir. 2. dönemde meslek sahibi olarak gösterilen 6 erkeğe karşılık 2 kadın, 3. dönemde 30 erkeğe karşılık 8 kadın, 4. dönemde 40 erkeğe karşılık 2 kadın resmedilmiştir. Görsellerdeki sağlık görevlilerinin tamamı (4), öğretmenlerin çoğunluğu (4), çiftçilerin yarısı (2) kadındır.

Tablo4: Tarihteki Önemli Kişilerin Cinsiyet ve Döneme Göre Dağılımı

Tarihteki Önemli Kişiler	Erkek			Kadın		TOPLAM	
	2. Dönem	3. Dönem	4. Dönem	2. Dö- nem	3. Dönem		4. Dönem
Kurtuluş Savaşında	3	1	2	1	1	1	9
Bulunanlar Manevi Liderler Milli			11				11
Kahramanlar			5				5
TOPLAM	3	1	18	1	1	1	25

Tarihteki önemli kişilere ait 25 görsel tespit edilmiştir. Bunlardan 3'ü kadınlara aittir. 2. dönemde tek başına kurtuluş savaşına mermi taşıyan genç bir kadın, 3. dönemde kağıt ile cephane taşıyan ve 4. dönemde yaralıların bakımını sağlayan kadınlar yer almaktadır. Fakat toplumun manevi değerlerini doğrudan etkileyen dini ve manevi bir lider ya da kurtuluş savaşında şahsen öne çıkan bir kadın lider görseli saptanmamıştır.

Tablo5: Ev Dışında Bulunan Kişilerin Cinsiyet ve Döneme Göre Dağılımı

Ev Dışında Olanlar	Erkek			Kadın			TOPLAM
	2. Dönem	3. Dönem	4. Dönem	2. Dönem	3. Dönem	4. Dönem	
Fikir							
Alışverişinde bulunanlar	1	1	2	1	1		6
Düşünenler		5	5		1		11
Çalışanlar	6	30	40	2	8	2	88
Ev Dışında Yalnız Olanlar	2	4	6		5		17
Çocuğu İle Vakit Geçirenler		1	6	2	1		10
Gıda Satın Alanlar					4		4
TOPLAM	9	41	59	5	20	2	136

Kişilerin evin dışında gösterildiği 136 görsel öge tespit edilmiştir. Bunlardan 27'sinde kadınlar, 109'unda erkekler vardır. Fikir alışverişinde bulunanların 4'ü erkek 2'si kadın, doğa ve çevreye bakarak düşünenlerin 10'u erkek 1'i kadın, bir iş kolunda çalışanların 76'sı erkek, 12'si kadın, ev dışında yalnız olarak gösterilenlerin 12'si erkek 5'i kadın, çocuğu ile park vb. yerlerde vakit geçirenlerin 7'si erkek 3'ü kadın, manav, fırın vb. yerlerden gıda satın alanların ise tamamı (4) kadındır. Evin dışında 2. dönemde 9 erkeğe karşılık 5 kadın, 3. dönemde 41 erkeğe karşılık 20 kadın, 4. dönemde 59 erkeğe karşılık 2 kadın resmedilmiştir.

**156 • İLKOKUL VE ORTAOKUL DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ
KİTAPLARININ TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Tablo6: Ev İçerisinde Bulunan Kişilerin Cinsiyet ve Döneme Göre Dağılımı

Ev İçerisinde Bulunanlar	Erkek			Kadın			TOPLAM
	2. Dönem	3. Dönem	4. Dönem	2. Dönem	3. Dönem	4. Dönem	
Yemek Yapanlar					1	1	2
Muhtaçların Bakımını Yapanlar		1			3	3	7
Kişisel Temizliğini Yapanlar		1	2		2	1	6
Ev Temizleyenler		2			4	2	8
Evde Çocuğuyla Başbaşa Olan Yetişkinler	1		4		4	5	14
Yemek Çay Servisi Yapanlar		3			5		8
Bir Başkasına Ders Çalıştıranlar			1		4		5
Ders Çalışan/Kitap Okuyanlar		12	3		5	2	22
TOPLAM	1	19	10		28	14	72

Ev içerisindeki kişilerin gösterildiği toplam 72 görsel öge tespit edilmiştir. Yemek yapanların (2) tamamı kadın; muhtaçların bakımını yapanların 1'i erkek 6'sı kadın, kişisel temizliğini yapanların 3'ü kadın, 3'ü erkek, ev temizleyenlerin 2'si erkek 6'sı kadın, evde çocuğuyla başbaşa olan yetişkinlerin 5'i erkek 9'u kadın yemek çay servisi yapanların 3'ü erkek, 5'i kadın, bir başkasına ders çalıştıranların 1'i erkek, 4'ü kadın, ders çalışan/kitap okuyanların 15'i erkek, 7'si kadındır. Ders çalışan/kitap okuyanların kadınların tamamına yakını küçük yaştaki öğrencilerdir. Sadece 3. dönemdeki bir resimde yetişkin kadın kütüphanede kitap okurken gösterilmiştir.

Ev içerisinde 2. dönemde 1 erkek gösterilirken, bu dönemde ev içerisinde çizilen tek bir kadın ailesi ile birlikte yemek yerken çizilmiş fakat yemek

servisi yapmadığı için bu bölümdeki alt kategorilerde yer almamıştır. Bu kategoride 3. dönemde 19 erkeğe karşılık 28 kadın, 4. dönemde 10 erkeğe karşılık 14 kadın gösterilmiştir.

Tablo 7: Yardıma Muhtaç Kişilerin Cinsiyet ve Döneme Göre Dağılımı

Yardıma Muhtaç Kişiler	Erkek			Kadın			TOPLAM
	2. Dönem	3. Dönem	4. Dönem	2. Dönem	3. Dönem	4. Dönem	
Engelliler		3					3
Hastalar		2	2		3		7
Fakirler	1	1	4		1	2	9
Yaşlılar		3	2		4	1	10
TOPLAM	1	9	8		8	3	29

Yardıma muhtaç kişilerle ilgili 29 görselden 18'i erkeklere, 12'si kadınlara aittir. Engellilerin tamamı erkek (3) iken, hastaların 4'ü erkek 3'ü kadın, fakirlerin 6'sı erkek 3'ü kadın, yaşlıların 5'i erkek 5'i kadındır. Yardıma muhtaç olarak gösterilen kişilerden 2. dönemde 1 erkek varken kadın resmedilmemiş, 3. Dönemde 9 erkeğe karşılık 8 kadın, 4. dönemde 8 erkeğe karşılık 3 kadın resmedilmiştir.

TARTIŞMA

Erikson'un gelişim kuramındaki psiko-sosyal evreler göz önüne alındığında, 6-12 yaşlar çocuğun okula başladığı, okuma yazmayı öğrenmek, matematik sorularını çözmek gibi akademik başarılar elde ederek onay kazanmak durumunda olduğu bir evredir (Bee ve Boyd, 2009; 523). Bu dönem aynı zamanda olumsuz benlik tasarımı, cinsel kimlik karmaşalarının, girişimcilik ile ilgili korkuların kaynağı olabilecek sorunların yaşandığı yıllardır (Corey ve Corey, 2006: 46). Çocuğun bu dönemde zihnine oluşan şemalar psikolojik sağlığını ve gelecekteki kararlarını etkileyeceği (Crabb ve Marciano, 2011) düşünülerek, aynı anda çok sayıda çocuğa ulaşan ders kitaplarındaki görsellerin çok iyi seçilmesi gerekir.

Bu araştırmanın bulgularında İlk ve Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında, her iki cinsiyetin dini faaliyetlerini kitaptaki görsellere eşit bir şekilde yansıtılmadığı saptanmıştır. İbadetler hakkındaki görseller incelendiğinde dua etmek ve vakit namazı kılmak dışında kadınların ibadetlere katılımını gösteren öge yoktur. Türkiye'de cuma namazı ve cenaze namazına

158 • İLKOKUL VE ORTAOKUL DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ KİTAPLARININ TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN İNCELENMESİ

ağırlıklı olarak erkeklerin katılıyor olmasının sonucu olarak düşünülebilir. Fakat ülkemizde teravîh namazları genellikle kadınların ve çocukların da yüksek katılımı ile yapılan bir ibadet olduğu halde bununla ilgili görsel kullanılmamıştır.

Bilim insanları, çocukların kitaplardaki resimlerde gösterilen cinsiyet rollerini modelledikleri (Crabb ve Marciano, 2011), çocuğun cinsel kimliğini kazanmasında en önemli etkenler arasında özdeşim kurmanın (Yörükoğlu, 2008, 238; Oğuzkan, 1997: 325) olduğunu ortaya çıkarmıştır. Klein (2012)'e göre özdeşim kurma yeteneği genel insan ilişkilerinde en önemli unsurdur ve olumlu insan ilişkileri için şarttır. Bir kız çocuğunun bu kitaplardaki görsellerle özdeşim kurması veya onu modellemesi oldukça zordur. Dolayısıyla çocuklarda ibadet etmenin erkeklerin sorumluluğu olduğu gibi yanlış bir imge oluşturabilir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında kadınlar öğretmen, çiftçi, sağlık görevlisi ve Kızılay'ın yardım görevlisi olmak dışındaki mesleklerin hiç birinde yer almamıştır. Türkiye'deki ders kitaplarında uzmanlık gerektiren işlerde, erkeklerin resmedildiği; öğretmen ve sağlık görevlileri kadın olarak resmedildiği (Aykaç, 2012) yönünde benzer saptamalar vardır. Toplumsal cinsiyet rollerinin aktarılmasında çok yönlü sosyal aktarım öne çıkmaktadır. Kişilerin öz-yeterlilik algıları da bu sosyal aktarımdan etkilenmekte ve kişilerin meslek hayatlarını ve psikolojik sağlıklarını etkileyebilmektedir (Miller, 2008: 270-271). Türkiye'de bilim insanı olarak, çocukların ağırlıklı olarak erkekleri düşünmeleri de (Buldu, 2006) sorunun çocuklardaki sonucunu gösteren bir örnektir.

Kitaplarda Kurtuluş Savaşı'na mermi taşıyan ve yaralıların bakımını sağlayan kimliği belirsiz kadın dışında tarihin akışına etkisi olan bir kadın görseli olmayışı da (Oğuzkan, 1997: 325) ayrı bir sorundur. Kadının ev dışında gıda satın alırken, ev içerisinde ise yemek yaparken, ev temizlerken, evde çocuğuyla vakit geçirirken resmedilmesi, kitap okuyan yetişkin kadın görselinin çok az oluşu ve kadınlarla erkeklerin sadece yardıma muhtaç olmak bakımından erkeklerle aynı sayıda görselle temsil edilişi kadının sosyal statüsü bakımından olumsuzluk çağrıştırabilir. Çocuklar pekiştirme ve model alma yoluyla sadece gördükleri davranışları değil, düşünceleri ve beklentileri de öğrenirler (Bee ve Boyd, 2009; 511). Belirli bir gurubun üyelerinin dâhil oldukları grubun olumsuz bir stereotipi ile karakterize edildiği bir alanda başarılı olmaya çalışırken hissettikleri baskı duygusu olan "stereotip tehdidi" (Bee ve Boyd,

2009; 407; Steele ve Aranson, 2005) kız çocuklarına ders kitapları yoluyla ulaşabilir.

Bugay ve Erdur-Baker'ın (2011) 14-24 arası değişen (N= 866) öğrenci ile yaptığı çalışmada hiyerarşik çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre ise ruminasyonun toplumsal cinsiyet ve psikolojik sorun düzeyleri arasındaki ilişkide aracı rolü vardır. Bugay ve Erdur-Baker (2011)'a göre kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla ruminasyon eğiliminde olmaları onları psikolojik sorunlara daha açık hale getirmektedir. Ruminasyon düzeyinin özellikle cinsiyete göre farklılaşması çarpıcıdır. Tepki Stilleri Kuramı'na göre "ruminatif eğilimi yüksek kişiler sürekli kendi problemleri ve bu problemlerin yarattığı olumsuz duygu durumuna odaklanmakta ve bazı çözüm yolları üretmelerine rağmen bu ürettikleri çözüm yollarını uygulamaya koymamaktadır" (Bugay ve Erdur-Baker, 2011).

Üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmalar cinsiyet rollerinin algılanışında hem kültürel hem de kişisel farklılıkların etkisinin olduğu ortaya çıkmış, BEM'in "Cinsiyet Rolü Envanteri" ile yapılan çalışmada cinsiyet ve eğitimin, cinsiyet rolü kimliği ve cinsiyet rolünün algılanışı ve psikolojik farklılık üzerinde etkisi olduğu anlaşılmıştır (Misra, 2013). Fakat Türkiye'de gençler arasındaki cinsiyete dayalı olarak ruminasyon düzeyi farkının bu kadar yüksek olması, çocuklara verilen eğitimin toplumsal cinsiyet kalıpları içeren ders malzemelerinden arındırılması ve çocukların psikolojik sağlığının korunması yönünde harekete geçilmesi gerektiğini gösterir.

İkinci dönemde tarlaya ekin ekemeye giden, cephane taşıyan, "şehitler ve gaziler anası" olan kadın (Bilgin, 1982), 4. dönemdeki kitaplarda evde çocuğu ile vakit geçirirken (Akgül, 2012a) gösterilmiştir. Sadece 3. dönemdeki farklı meslek kollarında ve bir görselde kadın bilim insanı olarak resmedilmiştir. Bu dönemdeki kitaplarda kadın farklı meslek kollarında gösterilmesi, kitabın yazıldığı yıllarda "haydi kızlar okula" kampanyasının yürütülüyor olması ve kızların okullaşma oranının artırılması yönündeki Avrupa birliği destekli çalışmaların etkisi ile olabilir (Bkz. Erdem, 2005). 3. dönemdeki resimlerin çocuklar tarafından "öğrenen okullar projesi" kapsamında çocuklar tarafından yapıldığı göz önüne alındığında, sonuçların Boutte, Hopkins ve Waklatsi (2008)'nin, "kitapların çoğunun yetişkinler tarafından yazılması nedeniyle toplumun derin heves, korku, beklenti ve taleplerini taşıyan sosyalleşmenin ve eğitimin bir formunu sundukları" yönündeki iddiaları ile benzer yönde olduğu anlaşılmıştır.

Sonuç

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitapları belirli dönemlere ayrılarak toplumsal cinsiyet açısından incelendiğinde;

1. Görsellerdeki kadın imgesinin kitabın hazırlandığı döneme göre farklılaştığı,
2. Vakit namazı kılmak ve dua etmek dışında kadınların ibadetlere katılımının Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitaplarının görsellerinde yer almadığı,
3. Ev içerisindeki görsellerin ağırlıklı olarak kadınlara ait olduğu, kadının evde kadınlar çocuğuyla baş başa vakit geçirirken, yemek ve çay servisi yaparken ve bir başkasına ders çalıştırırken resmedilirken erkeklerin kitap okurken ve ders çalışırken resmedildiği,
4. Ev dışındaki mekânları gösteren görsellerde ağırlıklı olarak erkeklerin yer aldığı, kadınların ev dışında gıda satın alırken ve çocuğunu gezdirirken resmedildiği,
5. Meslek kollarında kadınlara oldukça sınırlı olarak yer verildiği ve toplumdaki cinsel kimliklere yönelik geleneksel yargıları desteklediği,
6. Tarihteki önemli kişiler arasında kadınların çok az sayıda silik bir şekilde yer aldığı,
7. Sadece yardıma muhtaç olmak bakımından erkeklerle eşite yakın sayıda görsellerle temsil edildiği,
8. Görsellerde Milli Eğitim Bakanlığı dönemlik politikalarının yanında, kitabın yazarları anlayışlarının etkisi olduğu,
9. Resmin çocuklar ya da yetişkinler tarafından yapılıp yapılmamasının cinsiyetçi yaklaşım sergilemede farklılaşma sağladığı ve çocuklar tarafından yapılan resimlerde cinsiyetçi yaklaşımın daha az olduğu belirlenmiştir.

Kaynaklar

- Akgül, Mehmet vd. (2012a). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 4. Sınıf, Devlet Kitapları, Ankara: Başak Matbaacılık.
- Akgül, Mehmet vd. (2012b). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 5. Sınıf, Devlet Kitapları, Ankara: Başak Matbaacılık.
- Akgül, Mehmet vd. (2012c). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6. Sınıf, Devlet Kitapları, Ankara: Başak Matbaacılık.
- Akgül, Mehmet vd. (2012d). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 7. Sınıf, Devlet Kitapları, Ankara: Başak Matbaacılık.
- Akgül, Mehmet vd. (2012e). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 8. Sınıf, Devlet Kitapları, Ankara: Başak Matbaacılık.
- Anderson, David A. ve Hamilton, Mykol (2005). “Gender Role Stereotyping of Parents in Children’s Picture Books: The Invisible Father”, *Sex Roles*, Vol. 52, No. 3-4: 145-154.
- Arnett Jeffrey J. (2001). *Adolescence and Emerging Adulthood*, New Jersey: Prentice-Hall.
- Arslan, Mehmet (2007). “Eğitimde Yapılandırmacı Yaklaşımlar”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 40: 41-61.
- Asan, Hatice Tezer (2010). “Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik ve Öğretmenlerin Cinsiyetçilik Algılarının Saptanması,” *Fe Dergi*, 2: 65-74.
- Aslan, Canan (2010). “An Analysis of The Presentation of Women in 100 Basic Literary Works in Turkey”. *Eğitim Araştırmaları-Eurasian Journal of Educational Research*, S. 38: 19-36.
- Aykaç, Necdet (2012). “Sosyal Bilgiler Ve Hayat Bilgisi Ders Kitaplarının Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 43: 50-61.
- Bee, Helen ve Boyd, Denise (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi*, İstanbul: Kaknüs yayınları.
- Bilgin, Beyza (1982). *İlkokullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5. Sınıf*, MEB Devlet Kitapları, İstanbul: TİFDruk Matbaacılık A.Ş.
- Bilgin, Beyza (2003). “1980 Sonrası Türkiye’de Din Öğretimi Program Anlayışları” *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları, Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar*, Ankara: MEB Yay., ss. 671-694.
- Bilgin, Nuri (2006). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Boutte Gloria Swindler, Hopkins, Ronnie ve Waklatsi, Tyrone (2008). “Perspectives, Voices, and Worldviews in Frequently Read Children’s Books”, *Early Education and Development*, Vol.19, No.6: 941-962
- Buldu, Mehmet (2006). *Young Children’s Perceptionsof Scientists: A Preliminary Study*, *Educational Research*, S. 48: 121-132.

162 • İLKOKUL VE ORTAOKUL DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ KİTAPLARININ TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN İNCELENMESİ

- Bulut, Saliha (2008). İlköğretim Ders Kitaplarının Görsel Boyut ve İçerik Tutarlılığı Açısından İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı, Niğde
- Corey Gerald ve Corey, Marianne S. (2006). Choice, Belmont: Thomson Brook Corporation.
- Crabb, Peter B. ve Marciano, Deb L. (2011). “Representations of Material Culture and Gender in Award-Winning Children’s Books: A 20-Year Follow-Up”, Journal of Research in Childhood Education, Vol. 25, No.4: 390-398.
- Crisp, Thomas ve Hiller, Brittany (2011). “Is This a Boy or a Girl?”: Rethinking Sex-Role Representation in Caldecott Medal-Winning Picturebooks 1938–2011”, Children’s Literature in Education, S.42: 196–212.
- Çubukçu, Hatice ve Sivashgil, Pınar (2007). “İngilizce Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik”, Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C.3, S.34: 25-33
- Diler, Hatice (2001). “İlköğretim 4. Sınıf Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Diyanet İşleri Reisliği (1949). Din Dersleri Birinci Kitap, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Diyanet İşleri Reisliği (1974). İlkokul Kitapları Din Dersleri II, Yirmi yedinci Basılış, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Diyanet İşleri Reisliği (1978). İlkokul Kitapları Din Dersleri I, Yirmi dokuzuncu Basılış, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Doğan, Recai (2003). “1980’e Kadar Türkiye’de Din Öğretimi Program Anlayışları” Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları, Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar, (s.611-647), Ankara: MEB Yay.
- Eraydın, Selçuk ve Kandemir, M. Yaşar (1978). Ortaokullar İçin Din Bilgisi II, İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Erdal, Gültekin (2006). “Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Çocuk Kitaplarının Resimlemelerine Genel Bir Bakış”, II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, Ankara: ÇOGEM yayınları, No.4: 405-412.
- Erdem, Ali Rıza (2005). “İlköğretimimizin Gelişimi ve Bugün Gelinek Nokta”, Üniversite ve Toplum, C.5, S: 2: 1-15.
- Esen, Yasemin; Bağlı, Melike Türkân (2002). “İlköğretim Ders Kitaplarındaki Kadın ve Erkek Resimlerine İlişkin Bir İnceleme”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, C.35, S.1: 143-155.
- Fıçlalı, Ethem R. (1982). Ortaokullar İçin Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi 3. Sınıf, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Giddens, Antony (2008). Sosyoloji, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gökçe, Orhan (2006). İçerik Analizi Kuramsal ve Pratik Bilgiler, Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Güneş, Özlem (2008). “Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Ayrımı (1990-2006)”, Toplum ve Sosyal Hizmet C. 19, S. 2: 81-96.
- Helvacıoğlu (Gümüšoğlu), Firdevs (1994).“1928’den 1994’e Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Bölümü.
- Hendricks, Cindy; Hendricks, James; Messenheimer, Trinka; Houston, M Sue; Williford, Julian (2010). “Exploring Occupational Stereotypes in Children’s Picture Books”, The International Journal of the Book, Vol.7, Nu. 2: 137-149.
- Klein, Melanie (2012) Sevgi, Suçluluk ve Onarım, 2. Baskı, İstanbul: Kanat Yayınları.
- Karataş, Süleyman; Tabak, Necla (2010). “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Yeni Öğretim Programına İlişkin Görüşleri”, Kuramsal Eğitimbilim, S.3, C.2: 56-65.
- Komisyon, (2002). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 4, 1. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Komisyon (2001). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 5, 1. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Komisyon (2003a). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6, 2. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Komisyon (2004). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 7, 3. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Komisyon (2003b). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 8, 2. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kızılabdullah, Yıldız (2008) “Yapılandırmacılık Yaklaşımının İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Amaçlarının Gerçekleştirebilmesine Etkisi”, AÜİFD, 38: 197-215.
- Levent, Ethem (2013) “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Kitapları (Öğrenen Okullar Projesi)” Din Öğretim Programları, www. mimoza.marmara.edu.tr, 29.05.2013.
- MEB (1982). Temel Eğitim Programı 1- Türkçe Eğitimi 2- Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1997). Sekiz Yıllık Kesintisiz Zorunlu İlköğretim, Ankara: MEB Yayınları
- MEB (2001). 2001 Yılı Başında Milli Eğitim, Ankara: 4.Akşam Sanat Okulu Matbaası.
- MEB (2001a) “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Yazdırılması”, Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, B.08.0.DÖG.0.14.01.02.611-9/4009sayılı 01/08/2001tarihli Bakanlık Onay Yazısı.
- MEB (2001). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programları ve Bir Uygulama Örneği (Ankara Modeli), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (2003). Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları, Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar, Ankara: MEB Yay.

164 • İLKOKUL VE ORTAOKUL DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ KİTAPLARININ TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN İNCELENMESİ

- MEB (2010). “18. Milli Eğitim Şûrası Kararları Öğretmenin Yetiştirilmesi, İstihdamı ve Mesleki Gelişimi”, Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, S. 2639: 1823-1836
- Mercin, Levent; Alakuş Ali Osman (2007). “Birey ve Toplum İçin Sanat Eğitiminin Gerekliliği”, D.Ü.Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, S.9: 14-20.
- Miller, Patricia H. (2008). Gelişim Psikolojisi Kuramları, Bekir Onur (ed.), İstanbul: İmge Yayınları.
- Misra, Nishi, (2013)“Impact of Gender and Education on Gender Role Identity, Gender Role Perception And Psychological Mindedness of College Students”, TIJ's Research Journal of Social Science and Management, Vol.2, No.12: 91-99.
- Oğuzkan, Ferhunde (1997). Çocuk Edebiyatı, Ankara: Emel Matbaacılık.
- Oskamp, Stuart; Kaufman, Karen; Atchison, Wolterbeek, Lianna Atchison (1996). “Gender Role Portrayals in Preschool Picture Books”, Crandall, R. (Ed.). (1996). Handbook of Gender Research [Special issue]. Journal of Social Behavior and Personality, Vol. 11, No. 5: 27-39.
- Parlaktuna, İnci (2010). “Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi”, Ege Akademik Bakış, C. 10, S. 4: 1217-1230.
- Punch, Keith F. (2011) Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Resmi Gazete (1997). S. 23084, 18 Ağustos 1997.
- Resmi Gazete (2012). S. 28261, 11 Nisan 2012.
- Santrock, John W. (2007). Adolescence, NY: McGraw-Hill Company.
- Selçuk, Mualla ve Valk, John (2012). “Knowing Self and Others: A Worldwiew Model for Religious Education in Turkey”, Religious Education, Vol. 107, No.5: 443-454.
- Sever, Sedat (2003). Çocuk ve Edebiyatı, Ankara: Kök Yayıncılık.
- Sever, Sedat (2006). “Çocuk Edebiyatı Öğretimi Nasıl Olmalıdır?” II. Ulusal Çocuk Ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, No. 203: 41-56.
- Sever, Sedat; Yasemin Arslan (2012). “Çocuk Edebiyatı Yapıtlarında Karakter Çerçevesinin Oluşturulmasında Cinsiyet Rollerinin Sunuluşu”, II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, Ankara: ÇOGEM Yayınları, No. 4: 691-704.
- Severage, Yasemin. E. (1998). “Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik, İlköğretim Ders Kitapları Üzerinde Yapılmış Bir İçerik Çözümlemesi”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Steele, C. M.; Aronson, J. (1995). “Stereotype Threat and The Intellectual Test Performance of African Americans”, Journal of Personality and Social Psychology, Vol. 69: 797-811.
- Stericker, Anne B.; Lawrence, A. Kurdek (1982). “Dimensions and Correlates of Third Through Eighth Graders’ Sex-Role Self-Concepts”, Sex Roles, S.8: 915-929.

- Şener, Abdülkadir; Karmış, Orhan (1982). Ortaokullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 1.Sınıf, MEB Devlet Kitapları, İstanbul: Oğul Matbaacılık Sanayi.
- Taylor, Frank (2003). “Content Analysis and Gender Stereotypes in Children’s Books”, Teaching Sociology, Vol. 31: 300-313.
- Tosun, Cemal (2003). “2000’li Yıllarda Türkiye’de Din Öğretimi: Bugünden Geleceğe”, Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları, Uluslar Arası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar, Ankara: MEB Yay., ss. 753-768.
- Tsao, Ya-Lun (2008). Gender Issues in Young Children’s Literature, Reading Improvement, Vol.45, No.3:108-114.
- Tunç, Cihad (1982). Ortaokullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 2. Sınıf, MEB Devlet Kitapları, İstanbul: İhlâs Matbaacılık Dağıtım A.Ş.
- Ülkü, Hayati (1968). Ortaokul ve Dengi Okullar İçin Din Derleri 2, İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Yavuz, Kerim; Günay, Ünver (1982). İlkokullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. Sınıf, MEB Devlet Kitapları, İstanbul: Murat Matbaacılık.
- Yorgancı, Fatma, (2008). İlköğretim Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Rollerinin İnşası, Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Yörükoğlu, Atalay (2008). Çocuk Ruh Sağlığı, İstanbul: Özgür Yayınları.
- Yürük, Tuğrul (2011). “Cumhuriyet Döneminde Din Derslerinin Statüsü ile İlgili Tartışma ve Öneriler”Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 52: 239-254.
- Zengin, Mahmut (2010).”Yeni İlköğretim DKAB Öğretim Programının Uygulamadaki Etkililiğinin Değerlendirilmesi” Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XII, S. 22, ss. 121-160.
- Zengin, Mahmut (2011). Din Eğitimi ve Öğretiminde Yapılandırmacı Yaklaşım, İstanbul: Dem Yayınları
- Zengin, Halise (2012). “T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Çocuk Kitaplarından İnanıyorum Serisi Üzerine Bir İnceleme”, Dini Araştırmalar, C.14, S.40: 178-202.